У 07 Ж 10.972 1917-131-183 Доп. 163 БІБЛІОТЕКА

Preis 40 Heller.

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt des Bundes zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.
Річна передплата виносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублїв, піврічна 8 К., 3 рублї, квартальна 4 К. 50 сот., 1·75 руб.
Цїна сього числа 40 сот., 15 коп.

Редаґує Комітет.
Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.
Адмінїстрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в нїяку переписку.

IV рік. Ч. 1. Відень, 1-го сїчня 1917. Ч. 131.

Просимо наших Читачів відновити передплату, щоб не здержувати висилки часописи.

Купуйте Памяткову Книжку Союза визволення України — Калєндарь на 1917 р.

500 стор. друку. 103 ілюстрацій.

Цїна **2.50 К.**, для австрійських вояків і полонених-земляків **2 К.** На пересилку долучати в обох разах **30 сот.**

Замовляти в адмінїстрації нашої часописи.

З Новим Роком.

„І четверту начинаю книжечку в неволї мережати“ — з такими словами нашого національного євангелія — Кобзаря міг би переступити „Вістник“ поріг з третього до четвертого року свого істнування. І слово „неволя“ не конче брати в дослівнім значінню, але в розумінню того нестерпного далекого віддалення від рідного краю, яке тим страшнїйше переживаєть ся, чим у довший час проволїкаєть ся наш побут на чужинї, та в розумінню тої журби за кращу будуччину, якої бажаєм Українї й підстави якої ми хотїли-б побачити вже в часї війни.

Наші спільні сподївання і розчарування, болї й полекші затїснювали між нами й нашими читачами звязок і робили його тим сердечнїйшим і щирійшим, чим більше коли була українська справа в небезпецї. Важко було-б нам працювати, колиб не було між нашою часописю і її читачами та прихильниками тої нитки, що лучить їх в окрему велику родину свого роду.

Нас тїшили слова признання однаково, чи вони приходили від звичайного рядового на фронтї або якого визначного національного дїяча, зокрема від наших земляків у полонї, але й неменше слова критики приймали ми з подякою, хоч, на жаль, ми їх далеко рідше діставали. Свою працю уважаєм приємним обовязком. Сього обовязку дуже часто не можливо було виповнити так, як диктує нам національна совість, з незалежних від нас причин. Замісць наших думок в сїй чи иншій справі дістають часто наші читачі білі шпальти. І хоч може жадна українська часопись не терпіла так від цензури, як наша, нас не опускали руки в роботї, коли ми бачили слова заохоти наших читачів, коли нам спішили з пожаданою помічю наші співробітники та співробітницї, зокрема наші полонені земляки й Українські Сїчові Стрільцї. І за сю поміч мило нам є зложити на сїм місцї щиру подяку й висловити сподїваннє, що дальша поміч буде ще всестороннїйша.

В найвищій мірі затрівоженим за найблизшу будуччину України застає нас 1917 р. Що він принесе, не знаємо, але що він застає положеннє української справи в полїтицї заінтересованих держав далеко гіршим нїж перед війною, се відчуваємо всї, в першій мірі жителї колишньої Данилової держави — галицько-волинського королївства. Натомісць є багато потїшаючих, хоч нецїлком виявлених фактів пробудження національного освідомлення й самоорґанїзації на російській Українї та серед російських Українцїв поза Росією. Та й обєктивне значіннє української справи для центральної Европи щораз більше стає очевидним і се забезпечує їй на завжди місце в рядї инших національних проблєм сходу. Одначе сього мало. В теперішнїй хвилї нашого національного життя ми мусимо здобути ся на те саме, на що здобували ся наші предки в хвилях, коли сусїди збирали ся заспівати нам вічну память, а саме здобути ся на найбільшу енерґію, солїдарність і пожертвованість.

Треба нам усїм стати збитою лавою проти ворожих затїй і, освідомивши ся, згуртувавши ся й роздїливши ролї, власними силами змагати до тих цїлей, щодо яких не повинні ми себе й дурити, що хтось з любови, а не з власного інтересу, зробить нам щось добре.

З гаслом: власними силами — витаємо сьогоднї наших читачів і прихильників, зокрема полонених земляків, наших братів у зайнятих землях і Українських Сїчових Стрільцїв з Новим Роком!

1304 ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № 614

Назустріч 1917-му.

Світ поглядав на тебе з тривогою,
З болем сумнівів, з питанням німим:
В нетрі які і якою дорогою
Підеш ти, юний, у будуче з ним?

Чи захопившись страшними завданнями,
Спадком кривавим кривавих батьків,
Впивши ся горем, людськими стражданнями,
Нових не станеш шукати шляхів?

Творчі закони життьові нехтуючи,
Візьмеш ся й ти за стару хоругов;
Шляхом руїни, живе все плюндруючи,
В безвість віків світ помчиш стрімголов?

А на кривавих скрижалях історії
Людського духа відвічних змагань
Впишеш і ти тільки нові теорії,
Стежки малі до великих шукань?

Ні, не таким тебе жде-сподівавть ся
Скривджений, стомлений, змучений світ, —
Спадку батьків твоїх Розум жахавть ся,
Бачучи в нім божевільности плід.

Всї поглядають на тебе — незнаного,
Зливши, зєднавши ся в думцї одній:
Драми кривавої акту останнього
Ти доспівавш акорди сумні.

Ми поглядавм на тебе з надїями, —
Годї тепер нам позбути ся їх:
З актом останнїм, з останнїми дїями
Ждемо ми здїйснення мрій вікових!

Полонений О. Кобець.

Російська Україна в 1916 р.

З гаслом „Смерть українству!“ вступила Росія в сю страшну війну. Ще за довго перед війною, готуючи ріжні скорпіони на український рух, голубили російські політики потайну думку розбиття Австрії й „возсоединенія“ Галичини, а їхні „публіцисти“ дуже красномовно на всякі лади розписували ся про потребу знищення мазепинського гнізда в Австрії, звідки йде отрута на цілу „Малоросію“. І от з вибухом війни заборонено по всій державі українське слово, замкнено українські інституції, арештовано й заслано небезпечних українських дїячів, ряди котрих згодом увінчав проф. Мих. Грушевський, а в зайнятих Галичині й Буковині при кличах визволення „русскихъ“ з „германського“ ярма почало ся дике нищенне цілого культурного доробку наших австрійських земляків, здобутого ними в результаті такої довгої й тяжкої боротьби з своїми споконвічними противниками, очевидно на втіху й пожиток сих останніх.

Українське слово вичеркнено з публичного життя. Газети заборонені, школи, бібліотеки й книгарні та взагалі всї численні національні інституції замкнені, греко-католицька релігія поставлена поза рамки закону, а слідом за митрополитом Шептицьким у глибину Росії й на Сибір потягнули ся цілі валки засланців. Про повсякчасні труси й руйнацію особистого й громадського добра шкода вже й говорити. В короткім часі многостраждальна австрійська Україна пережила цілу довгу історію катовань російської України під московським караулом у тюрмі. Дудикевич, Колдра, Бендасюк і Геровський ликували.

Одним потужним розмахом заміряла ся Московщина знищити українство від Кавказу по Сян. Заміряла ся — і вже услужні льокаї по цілім світі почали голосити нашу загибель. „Тепер, з зайняттєм Галичини настав кінець українству“ писала в тім часі русофільська букарештська „La Roumanie“, в спеціяльній вступній під милим заголовком „Смерть України“.

І ціла митка найнятих цуциків на всї лади й голоси підвивала отсе „Смерть, смерть!“ Та дійсність скоро завдала брехню їх скавуліннням, скорше, ніж Таке Йонеску, Філіпеску й инші Йолопеску з „La Roumanie“ втягнули в біду свою рідну країну. Лекше було Миколї II „власноустно“ возвістити „возсоединенїе“ „Прикарпатської“ Руси з „Державною“ ніж потім його ґенералам доконувати того возсоединення. Ростала московська ляліна і знову цвіте наше національне житте в Галичині. І хоч як знаменний і високоповчаючий для нас сей факт уступленя Росіян і негайного по тім уступленню відновленя нашого національного життя, то всеж ще більше знаменний той, що се житте не завмирає навіть там — на далекій Україні у найстрашнїйшій для себе хвилині — в правдиве „время люте“. Найсуворійше заборонене, здавлене воєнним станом, засуджене, здавало ся, цілком на смерть, не піддавало ся українство, не завмерало, а борсало ся, не признаючи засуду, і в останнїм часі щораз живійше проявляєть ся, документуючи повну безсилість протиукраїнської політики.

Не можна було йому легально виявляти ся, виливало ся воно в нелєґальні форми, а таки не зникало з поверхні. Могло правительство закрити всї часописї, нищити кожду пробу українського легального видавництва в часї війни (Згода, Тепла Роса, Гасло, Основа), але годї йому було задавити тайні видавництва — досить регулярні — й орґанізації — досить дїяльні — молодїжи, які з забороною преси зробили ся орґанами самовияву української громади й нераз підносили протест в її імени з приводу тих чи инших чинів правительства (напр. з приводу господарювання в Галичині й на Буковині). Забороняючи спочатку в київській воєнній окрузї цілком українське друковане слово, а потім дозволяючи його на деяких умовах з додержанням „загальноуживаної“ правописи, себто ярижки, й конфіскуючи давнїйше видані річи, уряд, очевидно, негоден був цілком спинити друк українських книжок. Продукція їх не спинила ся й в часї війни, знаходячи собі притулок поза межами київської цензури. Серед них можемо похвалити ся навіть дуже гарними річами, як от Шевченківський Збірник Українського Наукового Товариства або — друга частина 8-го тому Історії України проф. Грушевського тощо, а в останнїм часї журнал „Промінь“. Се в літературній области. В области громадського життя можемо також сконстатувати рух, а не застій, не уважаючи на урядові утиски (закриттє перед роком останнього, яке ще істнувало, українського товариства — т-ва „Просвіта“ у Мануйлівці й висилку його старшини в тобольську ґуб.). Не можна з погордою або гірким усміхом відвертати ся від тих форм зорґанізованої дїяльности, в які виливало ся українське житте в початках війни — від тих численних українських шпиталїв у Київі, Москві, Петербурзї для ранених вояків, які закладали Українці своїм коштом і при своїх товариствах (Клюб „Родина“ в Київі, Кобзарь у Москві), або товариства несенця помочи збігцям і взагалї жертвам війни й таке инше. Не тільки тому, що се були одиноко можливі й зовсїм неганебні, а дуже корисні орґанізації, але й тому, що як ні-як були се і українські орґанізації й назверх і в своїй середині і при тім орґанізації, значінне яких само собою переходило закроєні офіціяльно рямки доброчинности.

Нарештї самодїяльність українського громадянства дуже яскраво виявила ся в живому рухови за українською школою, що хоч і не увінчав ся досї нїякими практичними наслїдками, все-ж-таки вельми знаменний, бо широкі його хвилї свідчать про життєвість українства і непередавненість його домагань.

Коли ще до сього додати живу дїяльність — національно-українську — Українців у загальних громадських

установах, їх вплив на виступи в українській справі думських послів, видаваннє „Украинской Жизни“, що в міру своїх сил і змоги сповняє свої завдання оборони української справи й інформації про неї, а також участь російських Українців в українській справі на сторінках російської й чужої преси, а вкінці згадаємо роботу українського театру й аматорські представлення, то можемо з правдивою втіхою сказати: Ukraina fara da se. Небагато видко сього руху, але не через бідність українського життя, а через неможливість повного його вияву. Та для нас важно сконстатувати вже сам фактъ руху, саму можливість його в теперішніх тяжких умовах. Він бо свідчить, що наша справа „не вмре й не загине“, а навпаки, зі зміною умов на кращі мусить кінець кінців осягнути своє навіть в Росії. Колиб із сеї світової війни вийшла ся „тюрма народів“ зглядно ціла, то всеж удари війни, що вже тепер мусїли значно захитати нею, по мирі в наслїдках своїх мусїтимуть допровадити до змін.

Але які-б ні були ті зміни, мусимо памятати, що в Росії національні здобутки щойно в перспективі, тому збереженнє й евентуальне розширенне й поглибленне всїх тих придбань, які зробило досї українство в Австрії, не може не лежати на серцї українських патріотів. Коли наші надії й мрії про розширенне самих меж нашого галицько-буковинського Пємонту далї на схід кінець-кінцїв не здїйснять ся, то мусимо хотїти збереження його навіть у первісних границях, оцїнюючи те кольосальне значінне, яке має для української справи взагалї український оаз поза межами царської імперії. *Вол. Дорошенко.*

„В цїли сконсолїдування національних сил.“

Під кінець 1916 р. витворила ся у внутрішнїм українськім политичнім життю в Австрії ситуація, де в чім подібна до ситуації зперед двох років.

Як у першях місяцах війни по виемїгруванню наслїдком російської інвазії політичних орґанїзацій зі Львова й Чернівцїв до Відня наступило було деяке розпорошенне суспільних сил і льокалїзація й індивідуалїзація політичної дїяльности, так і тепер по проголошенню актів з дня 5 падолиста 1916 повторила ся стара історія.

Безпосередня причина теперішньої крізи й обставини, в яких вона відбуваєть ся, трохи инші, як у перших місяцях війни, але наслїдки ті самі — дезорґанїзація, внутрішня колотнеча й замітний застій політичного життя.

На чоло внутрішнїх спорів поза моментами особистого характеру все висувала ся головно справа відносин між галицькою парляментарною репрезентацією і Головною, а потім Загальною-Українською Радою, отже справа компетенції та міжпартійного і міжкраєвого політичного співробітництва.

Джерело сього компетенційно-орґанїзаційного спору, поза деякими фактами з часу війни, лежить в істнуючім у галицькім національно-демократичнім сторонництві хронічнім роздвоєнню та в бокуванню одної частини галицьких послів від української політичної репрезентації з Буковини.

Стара се історія і загально звісна, длятого не потребуємо над нею спиняти ся. Наша цїль зовсїм инша. Хочемо наведеннєм деяких фактів з історії орґанїзаційних змагань в українськім політичнім таборі в часї війни пошукати способу виходу з витвореного становища.

В жовтнї 1914 р. вийшла була від Союза визволення України гадка скликати міжпартійний і міжкраєвий національний зїзд, який зайняв би становище в ріжних справах національного життя, усталив дороги національної політики в часї війни та поклав підстави для скоординування політичної акції всїх українських політичних чинників без огляду на партії й політичні кордони.

Зїзд мав складати ся з парляментарних і соймових послів з Галичини й Буковини, з представників політичних партій з обох тих країв і відпоручників С. В. У. яко політичної репрезентації російської України.

Через скликаннє такого зїзду мало ся на увазї оперти національну політику на ширші верстви суспільности, зробити суспільність відповідальною за політику.

Сю гадку прийняли з початку всї політичні орґанїзації прихильно й Головна Українська Рада на своїм засїданню з дня 26 жовтня 1914 р. рішила скликати зїзд, а для його технїчного приготування і опрацювання резолюцій вибрала спеціяльну комісію.

Одначе скоро виявила ся сильна опозиція проти зїзду. З початку слїдне було свідоме проволїканнє часу скликання зїзду, а потім повне понеханнє самої гадки. Зі справ, якими мав зайняти ся зїзд, удержувала ся ще якийсь час на поверхнї внутрішнього національного життя справа реорґанїзації Головної Української Ради, але й вона зійшла вкінцї з дневного порядку через опір деяких політичних провідників.

Які були причини, що не дійшло тодї до скликання зїзду й до реорґанїзації Головної Української Ради, не будемо над сим спиняти ся.

В межичасї, коли комісія Головної Української Ради працювала над проєктом реорґанїзації Ради, виринула серед одної части галицьких послів гадка утворення спільної парляментарної репрезентації при участи відпоручників Союза визволення України, яка замінила-б собою Головну Українську Раду.

Скликаний в тій цїли на день 15 грудня 1914 зїзд всїх українських парляментарних і соймових послів з Галичини й Буковини мав крім утворення загально-української спарляментаризованої репрезентації прийняти також резолюції про витичні лїнії національної политики й забрати голос в ріжних инших справах національного життя. Одначе до згоди не прийшло та справа розбила ся.

Тим часом панував у внутрішнїх політичних відносинах § 14, який обезсилював Українців на зверх і вносив дезорґанїзацію, розгірченнє та нарікання внутрі українського політичного табору.

Нескоро се зрозуміли найбільші противники реорґанїзаційних заходів. Аж з кінцем квітня 1915 р. по довгих переговорах осягнено нарештї порозуміннє і дня 5 мая того року уконституовала ся нова політична репрезентація п. н. Загально-українська Рада, в склад якої увійшли репрезентанти галицьких і буковинських політичних партій, репрезентанти українського парляментарного (галицького націон. дем.) клюбу й Союза визволення України.

Отся Рада проіснувала до падолиста місяця 1916 року. По проголошенню звісних актів з дня 5 падолиста на знак протесту зрезигнувала ціла президія Ради. Союз визволення України, передбачуючи загостреннє внутрішнїх спорів в галицькому таборі та хотячи бути подальше від них, тимчасово виступив з Ради. Виступив з неї також провідник буковинських Українців п. Микола Василько, а в кінцї відпоручники Українського парляментарного клюбу. Сим способом зістала Рада здезорґанїзована.

Одночасно з крізою в Радї відбувала ся консолїдація парляментарних послів з Галичини, яка довела до сполученя відосібнених партійних клюбів в єдину українську парляментарну репрезентацію, одначе без Буковинцїв.

Утвореннє сеї парляментарної репрезентації і зміна осіб на провідних становищах мало означати недовірє до дотеперешнього політичного проводу й до Загальної Української Ради, яка держала в своїх руках керму галицької політики. Почала ся боротьба „за власть“, яка довела в кінцї до цїлковитого застановлення дїяльности Загальної Української Ради.

Суть спору поза особистими моментами полягає в тім, що галицькі парляментарні посли, принаймнї більшість їх, не хотять, щоб Загальна Українська Рада заступала галицькі краєві інтереси, бо се повинно належати виключно до послів. Не зважаючи на те, що Загальна Українська Рада, збудована на основі представництва політичних партій і орґанїзацій, мала в своїм складі й окреме представництво

Українського Парляментарного Клюбу, не могло се вдоволити парляментарних кругів і невдоволенне з Ради в сих кругах, що почалось майже з перших днів її основання, вибухло відкритою боротьбою по 5 падолиста 1916 р.

Єдиним місцем, де могли-б бути порішені й тепер всякі принципіяльні спори й видана безсторонняя оцінка дїяльности полїтичної репрезентації за час війни, треба уважати загально-український національний зїзд, який проєктував ся ще в перших місяцях війни. Ся гадка знову вийшла від тих кругів, заступлених в Радї, що переживають по чужій забаві похмілле.

За таким виходом з ситуації обстають сї круги й для того, що чейже треба вже раз полїтикам зїткнути ся з ширшими кругами суспільности, а свою дїяльність оперти на живім заінтересуванню суспільности полїтичними справами та на активнім її співдїланню.

Поділяючи сї мотиви Загальна Українська Рада, застановляючи свою дїяльність, рішила скликати національний зїзд „в цїли сконсолїдування національних сил“.

Скликанне зїзду має наступити в порозумінню й при участи української парляментарної репрезентації через осібний орґанїзаційний Комітет, з відпоручників Ради й парляментарної репрезентації.

Зїзд мав відбути ся на латинське Різдво, але парляментарна репрезентація, не відкидаючи в засадї потреби його скликання, чомусь проволїкає справу. Тактику проволїкання можна запримітити і з противної сторони.

Чим се все скінчить ся, — не знати. Безпосередньо непричастні до спорів, ми тілько хочемо звернути увагу, що спільний орґан, де сходили ся-б усї нитки національної полїтики і який символїзував би нашу національну єдність — конче потрібний. Щоб його істнуванне було можливим, мусить він своїм складом і орґанїзаційним устроєм, а також своєю компетенцією відповідати фактичним відносинам і не брати на себе нїяких таких задач, що до яких міг би повторити ся теперішнїй компетенційний спір.

Приходить нам на думку така конструкція спільної загально-української полїтичної інституції, яку виробила була комісія для реорґанїзації Головної Української Ради з р. 1914—15. По проєкту Комісії до компетенції Загальної Української Ради мала-б належати лише академічна сторона полїтичних справ загально-українського значіння, практичне-ж веденне полїтики до відповідних краєвих представництв, які творили-б територіяльні секції Ради.

В сїм проєктї багато дечого треба-б тепер змінити, але його головну основну думку, — про сцентралїзуванне ідейного керовництва й децентралїзацію практичної дїяльности — мусїли-б прийняти всї ті, хто хоче відновлення застановленої Загальної Української Ради. *А. Жук.*

Анкета в українській справі.

З приводу виходу 100 ч. наш нїмецький орґан „Ukrainische Nachrichten“ уладив анкету в українській справі. Учасникам анкети поставлено таке питанне: „Яка ваша думка про українську націю та про її міжнароднє значіннє в східній Европі тепер і в будуччині?“ Думаємо, що наші читачі з цїкавістю прочитають відповіди на се питанне, й тому подаємо в перекладї ряд відповідей:

Проф. др. Рудольф Ойкен (Єна).

Добре право Українців.

Для усамостійнення українського народу маю повну симпатію, а се, як з принципіяльних, так і з полїтично-практичних причин. Передовсїм видаєть ся менї, що се природне право своєрідного щодо мови й народности племени розвивати ся по своїй волї (seiner Art gemäß), нїякий инший народ не має права спинити йому сей розвиток або й тілько скривдити тому, що він не осягнув досї тої висоти, якої бажаємо культурному народови. Бо такий розвиток залежить від деяких обставин, що не випливають з волї даного народу й тому не поносять також жадної вини, як і не усправедливлюють жадної неприхильної думки про талановитість того народу; ясно стоїть усїм перед очима, якою нещасливою була щодо сього доля Українців. До такого принципіяльного розважання прилучаєть ся і полїтично-практичне. Ми далекі від того, щоб нападати на своєрідний і талановитий московський народ, але російська правительственна система з її ненаситною завойовницькою жадобою, яка сторїччями безнастанно робила поступи, заслугує в інтересї загальної культури людства на найрішучійше відкиненнє й поборюваннє. А для сього нема жадного кращого способу нїж усамостійненнє Українців. Зокрема ми, Нїмцї, мусїли-б бути просто заслїпленими, колиб ми радо не повитали й по останнїй спроможности не схотїли помогти змаганням до незалежности, які наглядно ворушать ся серед Українців і виявляють ся в очевидних дїлах. Без сумнїву заходять тут великі трудности, не тілько супроти Москалїв, але й супроти Поляків, зокрема соціяльні умови справляють деяку заплутанину. Одначе такі замотанини можна розвязати, коли тілько маєть ся по обох сторонах поважну волю порозуміти ся і взаїмно признає один другому право та софізмами не угнетає один другого; бо й тут справдить ся вислів: „Де воля, там є і шлях.“ З цїлого серця бажаємо, щоб і для Українців знайшов ся шлях, на добро для них самих, але й на користь для нас инших.

Проф. др. Павло Рорбах (Берлїн).

Значіннє України для Европи.

Останнїм европейським князем, полїтиком і полководцем, що пізнав зовсїм різко та ясно пункт, де можна з корінем усунути російську небезпеку для Европи, був шведський Карло XII. Карло вів війну з Петром, сином царя Олексія Михайловича, що прилучив правобічну Україну з Київом до Московщини. Від сього прилучення більшої части України до московської Росії датуєть ся великість Московщини й се злученнє зробило більше нїж у половині азійську державу здатною зрости на найсильнїйшу велику державу на европейській і азійській суші. І в Европі була Росія аж до відбудови Нїмеччини без сумнїву найбільшою могутньою державою. Але Петро Великий не був би в силї нїколи піти сею дорогою, колиб його батько не був підготовив для нього ґрунту на Україні й колиб він сам не віднїс був побіди саме в сїй хвилї, коли його противник замахував ся до удару на одиноко смертельнім місцї: на Україні.

Карло вирушив на Полтаву на основі союза з українським гетьманом Мазепою, що хотїв увільнити свій край від московського панування. Колиб сей плян був удав ся, колиб битва під Полтавою 1709 р. була скінчила ся шведсько-українською побідою замісць московською, перебіг всесвітньої історії був би прийняв цїлком иншу форму в двох останнїх столїттях. Не Московщина є властивою давньою Русю, лиш Україна. Її західна часть належала на початку 18 в. до Польщі, а східна до Московщини. Польща й Московщина подїлили ся краєм, бо нї одна нї друга не мала стільки сили, щоб її неподїлену задержати для себе й підбити. Сей подїл України мав за собою за часів Петра ледви пів сотки лїт. При иншім висліді битви під Полтавою — Карло XII вів війну не тілько проти Московщини, але й проти Польщі — правдоподібно була-б віднайшла свою єдність уся українська земля, польська й московська часть, і була-б увійшла з західно-европейською державною системою у зверхню та внутрішню спільність. Та й у свідомости Европи не була на початку 18 в. Московщина Русю, а Україна. Коли Петро Великий прибрав титул царя Руси запротестував французький посол, бо не випадало, щоб Петро називав себе по однім краю, а над иншим панував. Правда, се було справедливо, бо половина України належала до Петра, але се було знаком того, що ще була тодї справжня згадка про історичний звязок річей.

Вгляненнє у факт, що Росія не одна, а є три Росії, є передумовою того, щоб пізнати істоту російської небезпеки для Европи. Одна Росія се Московщина, — не давнїйша Русь, тільки друга, молодша, що повстала щойно тоді, коли стара Русь уже мала за собою історію цїлих століть. Друга Росія се Україна, що простягаєть ся сьогодні від Карпат по Кавказ і заселена 50 мілїонами людей, з того 35 мілїонами Українців. Третю Росію творять західні землї держави, здобуті від Петра Великого до Олександра I: Фінляндія, Балтійський край, Литва й Польща. З відірваннєм сих земель, що історично не належать ні до першої ні до другої Росії, гальмуєть ся російську небезпеку, але її не усуваєть ся на довго. До того територія, що лишить ся при Росії, число її жителїв і швидкість приросту все ще завеликі. Остаточна забезпека европейської культури може прийти щойно з хвилею відірвання та визволення України зпід Московщини. Через се повстала солїдна державна й національна рівновага в східній Европі.

Усякий вислїд сеї війни можна-б привитати, коли він пособить живущости української справи. Правда, не треба тепер вже побоювати ся, що проблєма України засне. Не беручи під увагу внутрішньої сили українського руху, забагато писало ся про нього для суспільности цїлої Европи, щоб до сього прийшло. Росія вже не позбудеть ся української Немезиди, все одно, яку хвилево приймає форму доля бажань Українців. Одначе чим сильнїйшою й нагляднїйшою буде гіпотека, яку дістануть сї бажання вже тепер з закінченнєм війни, тим лекше буде й по всесвітній війні, коли робитиме дальші поступи загальноросійська кріза, заразом подбати за справу України, а з України за потреби культурної Европи.

Земства за українську мову та школу.

Під сим заголовком приносить „Рѣчь“ з 8 грудня 1916 р. ось таку статю:

Свідомість невідкличної державної потреби культурного піднесення народнїх мас в місцевостях з українським населеннєм знову висунула на денний порядок питанне про допущенне української мови при науцї в початкових народнїх школах. В минулім роцї домагання в справі української мови піднеели золотоноське й лубенське земство на Полтавщинї. На полтавських ґубернських земських зборах в оборонї сього домагання виступив гласний з кобелянського повіту, посол до Державної Думи, Коваленко, й зясував цїлу безглуздість так званих „мазепинських“ наклепів на український народ. В теперішнїй сесії повітових земських зборів питанне про допущенне української мови при науцї в народнїх школах знову виникло в багатьох повітових земствах. На земських зборах у Борзнї (Черниговщина) Н. Котляревський виступив з такою пропозицією: „Тому, що багато статистичних комісій зазначили великий процент поворотного анальфабетизму в українських ґубернїях, а зокрема і в нашім повітї, а се пояснюєть ся тим, що початкова освіта відбуваєть ся не в українській, а в московській (великоруській) мові, треба домагати ся від мінїстерства просвіти права вчити в народнїх школах на українській мові, особливо в перших клясах школи, при полишенню в повній мірі науки московської мови яко державної“. З нагоди сеї пропози-

ції гласного Котляревського М. Кочубей, голова зборів, зазначив, що й він любить розговірну українську мову, але боїть ся, що дуже значна ґрупа осіб у Галичинї, які мають своїх прихильників і на Україні, на практиці використають наш добрий намір в інтересах „мазепинства“. Голові зборів відповів голова земської управи Товстолїс, заявивши, що про якісь сепаратистичні тенденції не може бути й мови. »Я рішучо відмовляю ся від напряму так званого „мазепинства“«, заявив він; „Я хочу лише, щоб дїти вчили ся в мові, в якій вони думають. В нашій школї дїти безглуздо витрачають час на товченнє непотрібних їм речень та зіставлень і нарештї хлопцї опускають школу, не знаючи нї московської, нї української мови, й за рік цїлком забувають читати та писати. Багатий і талановитий наш народ лишаєть ся безграмотним і я не гадаю, щоб се було корисним для держави.

Потім збори прийняли пропозицію гласного Котляревського внести відповідне жаданнє.

На чернигівських повітових земських зборах представник земської управи прочитав докладний реферат про заведеннє викладової української мови в народнїх школах, а також про навчаннє в українській мові в учительських семинаріях та інститутах і про заснованнє катедр українознавства на університетах і нарештї про допущеннє книжок і періодичних видавництв в українській мові до бібліотек і читалень. Комісія, розглянувши проєкт, звузила пропозицію земської управи й висловила ся лише за внесеннєм жадання допущення української мови до народнїх шкіл і українських книжок до бібліотек-читалень. Супроти такого звуження питання М. Могилянський заявив, що тому, що найпекучійшою потребою українського народу є допущеннє науки в рідній мові, він не протестує проти того, щоб збори обмежили ся самою лише заявою про сю найпекучійшу потребу. Треба лише памятати, що ся заява вже признає необхідність всього того, про що говорило ся в рефератї, предложенім управі, бо для навчання в українській мові потрібні учителї, що володїють нею, а для виховання сих учителїв потрібні инші знов з університетською освітою. Полученнє сих питань яскраво довів Коваленко в своїй славнозвісній промові на полтавських ґубернських земських зборах. „Будемо домагати ся допущення української викладової мови до початкової школи, але будемо памятати, що для відповідного навчання в сїй мові необхідне все те, що містить ся в заяві управи“. Чернигівський міський голова А. Верзилов з огляду на той звязок, який істнує між навчаннєм на українській мові в початковій школї та підготуваннєм учителїв, висловив ся за одночасним жаданнєм заведення української мови й українознавства в учительських семинаріях та інститутах. Збори одноголосно прийняли пропозицію комісії з доповненнями, зробленими Верзиловим. Довгі дебати викликала пропозиція просити ґубернські земські збори піддержати жадання чернигівських повітових земських зборів. Деякі гласні зазначили, що представники північних повітів у ґубернських земських зборах не є Українцями, для неукраїнського населення їх повітів се питаннє не істнує, через се є небезпека, що сї жадання ґубернські земські збори відкинуть, а се могло-б неґативно вплинути на цїлу справу. З палкою обороною пропозиції звернути ся до ґубернських земських зборів з просьбою піддержати українські жадання виступив гласний М. Могилянський кажучи: „Не треба думати, що представники північних повітів нашої ґубернії відмовлять ся висловити ся за задоволеннєм так дуже пекучих життєвих потреб українського населення ґубернії. Я знаю, що в 3-ій і 4-ій державних Думах Великороси кілька разів підносили свій голос в обороні інтересів українського народу. Зрештою й чернигівські ґубернські земські збори 1901 р. вже піднесли подібні жадання, хоч і в дуже звуженім обсязї, під впливом політичних умов того часу. Не треба також бояти ся неґативного погляду ґубернських зборів і думати, що він мав би погубні наслїдки для цїлої справи. Оскільки життєві потреби українського населення ранійше чи пізнійше задоволить ся, про се не можна мати найменшого сумнїву. Земські збори постановили звернути ся до ґубернських земських зборів з просьбою піддержати їх жадання в справі допущення української викладової мови в народнїх школах.

Останнїми відгукнули ся на пекуче питаннє в справі української мови в народнїх школах кремінчуцькі та роменські повітові земські збори, ухваливши постанови, анальоґічні з постановами инших земств. На кремінчуцьких земських зборах жадання в справі української мови піднесено за почином гласних селян. *Земець.*

Привіт волинських дїтей Союзови.

Щойно тепер, під новий рік, наспів до нас привіт дїтей з села Любомля на Волинї, переданий ще в жовтнї, з нагоди відкриття там української народньої школи.

Привітне письмо обрамоване живими цвітами і вкрите поверх соткою підписів дїтвори. До привіту долучено кількадцять писем поодиноких учеників і учениць до Союза визволення України й до Українських Сїчових Стрільців.

Се вже другий раз передають нам волинські дїти на чужину цвіти з рідної землї.

Від усього серця дякуємо вам, „найкращі в світї квітки“, за сей привіт.

Буде він для нас гарною памяткою на всї часи, є він для нас цїнною нагородою за нашу скромну працю.

Любіть, дорогі дїтки, ту землю, на якій виросли передані нам цвіти, любіть науку та своїх учителїв і живіть здорові на щастє та славу Україні.

Письма поодиноких учеників(ць) дуже цїкаві. Насамперед всї кореспонденти зовсїм добре пишуть по українськи, не зважаючи на те, що вчили ся передтим лише по московськи, а до української школи щойно почали ходити. Дехто навчив ся писати вже в українській школї.

Зі змісту писем пізнаємо неабияку інтелїґенцію дїтей і великі успіхи в науцї. Описуєть ся в письмах також важке становище краю, який найбільший удар війни на себе прийняв, і переживання самих дїтей.

Наводимо тут деякі письма в уривках.

Перший з ряду автор пише до Союза:

„Нам пані учителька розказувала, що Ви помагаєте українським школам і полоненим Українцям, і єще говорила, що полонені Українцї роблять дуже гарні представленя. До нас приходять Українські Сїчові Стрільцї. Вони приносять нам богато книжок і газету Союза визволеня України. Я, тато і сестра читаїмо книжки і газету. Я Вас прошу, дайте се письмо прочитати полоненим Українцям.“

Звертаємо на се бажаннє увагу наших читачів полонених.

Другий оповідає про свої митарства й людську біду: „Я був вдома... Стали наступати войска, ми втекли в лїс. Австрійцї вигнали нас, взяли до Ковля, а там був хороший хлїб, а стамвідсї в Холм... (далї перечислює инші місцевости своїх скитань). „Приїхали ми сюда. Нам дають хлїба мало... два с половиною на дві душі на два дни і три ложки соли і муки, так зовсїм мало...“

А ось третїй бідачиско пише: „Вже шість (місяцїв), як мене вигнали з хати. І у мене нема нї мами нї тата. Мама померла, а від тата я згубив ся. Тепер я сам годуюсь. Я блукаю з тетою. Нас возили в Ковіль (Ковель), були ми в Холмі і в С... Тепер живем в Б... Хвасуєм на двох єдин хлїб, 8 ложок (муки) на двох на два дни і ложку соли і більш нїчого нам не дають... На кінцї додає: „Живе з нами пять родин...“

А скільки таких дїтей там полишило ся, що „самі годують ся“, без мами, без тата...

Але й вони не дармують... кропиву збирають... Про се пише дальший автор: „Місяць тому назад, як ми були ще дома, в селї Л... ковельського повіту. Як стали руські войска наступати, то нас австрійські войска виселили з нашого села в село Б... А як ми були ще вдома, то нас так обрабували, що не було нї корови нї коний, одним словом нищого нїт, тому сцо позиція стояла у нас один рік. Привели нас в містечко збірати кропиву і нас завели на подвірє до школи“..

Про те, як кропива кусала за руки, згадує й другий автор: „Я прежде ходив на роботу для австрійського коменданта на поле збирати пірій, а єще прежде ходив я докторови збирати кропиву. Як вона мене кусала за руки. А нас сварили все виривати.“

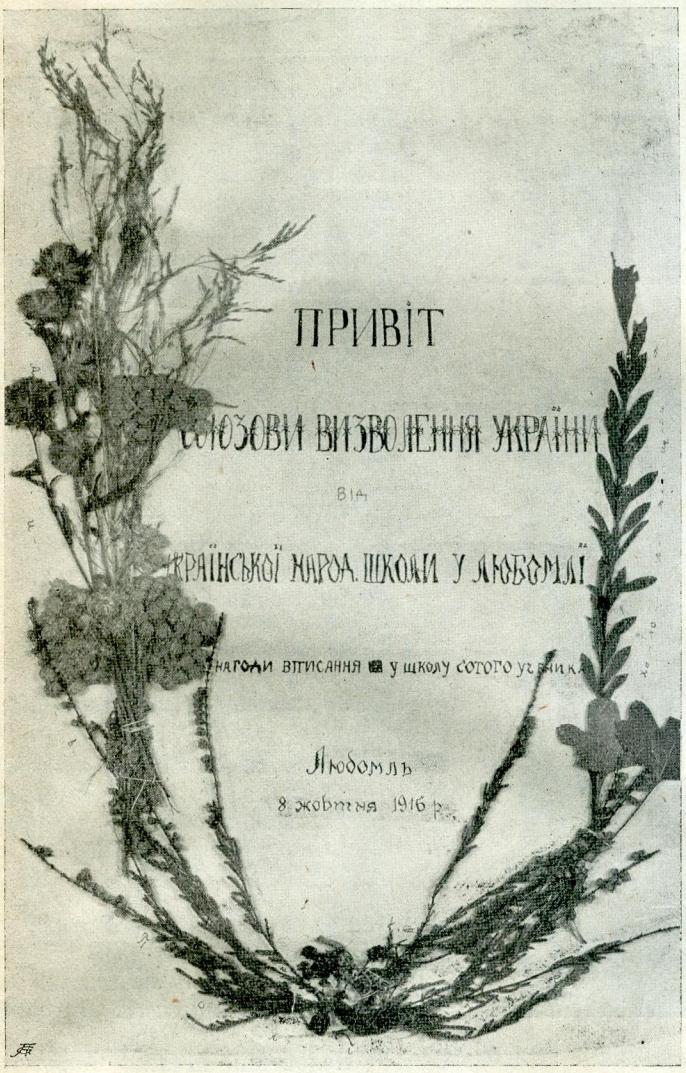

Від кропиви обидва хлопцї попали до школи й сей другий описує обстанову школи: „Нинї я прийшов перший раз до школи. Мінї дуже вподобалось в школї. В школї єсть багато учиників і єсть великий образ Шевченка і Івана Франка, оден хлопець казав, що він помер недавно. І ще єсть ікона Спасителя. Панї учителька нас учить по українському і по немецкому. Я седю в третом класї. Панї учителька подавала нам українські і нїмецкі зшитки і єще головце (олівець). Я сам седю в Б... (село), а хожу до щколи до Л... Нас виселили із Я“...

Дальший автор подає подробиці, чого вчать у школї: „Як я з братом Л... дізнав ся, що є школа, то ми стали ходити до школи. Я є в третїй класї. Учимо ся на українськім, на нїмецкім. Пишимо диктат український. Панї учителька розказує нам історію про князїв, Татарів і козаків і ми учимо ся на книжцї „Як жив український народ.“ І єще читає нам (учителька) про Лиса Микиту, а всї сміють ся, бо то дуже смішне. Ми мали ту книжку дома, дядько читав і єще ми брали книжки для хлопцїв, що ни ходять до школи.“

Всї ученики хвалять собі школу, видко, раді, що учать ся по українськи.

Дївчинка Гандзя сумує, що „нас тілько читире дївчини Українки, тому, що раньше у нас мало дївчат ходило до школи, ходили тілько хлопцї. В другій і третїй класї дївчат є більш“. В кінцї письма авторка заспокоює себе, що її подруги „тоже прійдуть до школи, як скінчать в полї роботу“.

Друга дївчинка, єврейка, пише: „У четверг і пятницю у нас були свята новий рік і я не ішла до школи... Хоч я

Четарь УСС. М. Саввич, заслуженій орґанїзатор українських шкіл на Волинї.

дуже люблю свята, алеж я так полюбила школу, що була рада, коли вже свята скінчили ся і я знов пішла у школу. За рускіх я не ходила до школи. Нам не вільно було, но як открили українську школу, то мене приняли і єще 6 подруг. У нашім місточку є польська школа, но ми до неї не хочемо ходить.“

Невправною рукою, але, видно, з мудрою головою, описує одне хлопя візиту в школї С. С. Пише, що „як гості прийшли в клясу, ми заспівали Ще не вмерла Україна і Червона Калина і Хлопяче Житя і говорили вірш Сїчовий похід... Учіте ся, брати мої... Цвіточко ясна, Україно красна... Ненька і доня.“ Питали гості учеників „про Володимира Великого, що охрестив Українцїв і про Льва, що жив у Львові.“ Автора питав один з гостей про „найголовнїйший город на Україні“. Відповів, „що найголовнїйший город Київ, який лижить над рікою Днїпром“. Далї автор оповідає: „Я розказав про Святослава і про Ярослава Мудрого, що він сказав списати всїлякі закони,“ а його товариш „розказав... про те як... завели панщину“... Вкінцї автор оповідає, що він ходить до школи вже три місяцї, і перечисляє 11 віршів, які вивчив з „власной

Дїти забавляють ся при школї на Волинї.

Комісаріят УСС. у Володимирі Волинськім перед відїздом на села.

Журавлї.

(Присвячую т. Я. О—кови).

Сьогодня з півночі ключами
Тялись на південь журавлї.
І високо під небесами
Чутно було—кур-ли, кур-ли...

І сонечко, підбившись в гору,
Манило вільних журавлїв
Туди, де тепло, де за морем
Їх ждав привіт чужих країв.

— — — — — — —

Нехай летять вони в чужину;
Тут журно—осїнь йде сумна.
Їм перебути тілько зиму,
А там, як знов прийде весна,
Вони розгорнуть дужі крила,
Зберуть ся в довгії ключі
І в край полинуть рідний, милий
Й ми знов почувм їх—„кур-ли“.

— — — — — — — —

І щоразу́, коли вертають
До нас весною журавлї,
Я щоразу́ чомусь задаю
Тих, що зостались в чужинї...

—Яка се мука—бачить збори
І щастє радісних друзїв,
Слїдити лет їх у просторі
До моря дальнїх берегів,
Летїти думкою за ними
В далекий, любий, рідний край,
А самому в чужій чужинї
У слїд шептати їм: „прощай“...

Зостатись хворим, одиноким,
Без сил, без ради, без друзїв,
Самому в світї сїм широкім
Серед покинутих могил!...

— — — — — —

Так ми колись розгорнем крила
І полетим у рідний край,
А тут зостануть ся могили
І вслід хтось слатиме: „прощай“.

Полонений *Микола Струмок.*

охоти“. Учителька робить до сього замітку, що автор „на кожду майже годину виучує новий вірш, а часом і два.“

Ще одно письмо. Написане цїлком поправно, без великих помилок. Автор перед війною ходив до двоклясової російської школи. Тепер є в третїй клясї української школи. Пише між иншим: „А тепер ми стали приходити кождого свята і кождої неділї пополудні і учим представленє Вінок на Могилу Тараса Шевченка. Як ми то виучимо, то устроїмо вечір в честь Шевченка. Ми булиб дуже раді, як би Ви до нас приїхали. Гаразд.“

Полонені Українцї в справі самостійної Польщі.

З численних голосів полонених Українців в Австрії й Нїмеччинї до Союза визволення України в справі проголошення самостійної Польщі оголощуємо отсей документ, який має тим більше полїтичне значінне, що походить від полонених. Є се резолюція, прийнята на зборах полонених в числї 252 люда, в однім з таборів, при участи Холмщан і Волинців; звучить вона ось як:

„Був час, коли весь український народ становив собою окрему державу з широко демократичним ладом, мав своїх виборних гетьманів і був паном на власній землї; тодї належав він до найкультурнїйших народів Европи. Полїтична неволя знищила його культуру, зруйнувала його добробут, відібрала його зброю, рідне слово й віддала на поталу сильних. Але не знищила вона народньої душі, не зруйнувала його духа, не заглушила в ньому змагань до кращої будуччини, до своєї полїтичної незалежности. Тому ми всї стоїмо на становищі своєї окремішности та змагаємо до державної самостійности, бо тільки наша повна полїтична незалежність дасть нам можність найширшого культурно-національного й економічного розвитку.

„Рахуючи ся з тим, що вже частина земель російської України зайнята центральними державами, й не пересуджуючи кінцевих висліїв війни, ми найрішучійше застерігаємо ся проти того, щоб без згоди й волї українського народу

* * *

Мій народ, — мій батько й мати,
Брат мій і сестра;
Поки в муках він згора,
Буду з ним і я згорати.

Мій народ в пустині блуде,
Шлях найти не має сил
Наче човен без вітрил,
Але мій народ — то л ю д е.

Вірю в мій народ, як в брата,
В батька, неньку і сестру;
Вікóвічную горý
Здвигне віра та завзята!

Мій народ скарби безцінні
В серці чистім зберіга;
Я-ж — його дрібний слуга,
Й то — по волі Призначіння.

Все, що маю, все для його;
З його взяв і мушу дать;
І любить, — не проклинать
Безпорадного, слїпого!

Та шляхів йому шукати
В царство Правди і Добра;
Поки-ж в муках він згора,
Буду в муках я згорати!

* * *

На тему сусїдства.

З усмішкою отруї на устах
Вони кричать; „Pod jeden dach“,
До нас, — для нас поживем в згодї...“

Научені історією ми,
Одповімо: „живіть самі, —
Яниці з вовком зжитись — годї!“

Коли-ж Господарь Тяп-та-Ляп
До купи їх зведе, —
(І знов „історія“ була-б)
Біда прийде!

О. Кобець.

Волинцї на військових роботах.

Православні військові священики з Буковини на Волинї.

рішала ся його політична воля. Зосібна-ж застерігаємо ся проти всякої думки, звідкіля-б вона не походила, аби

вербовано наших людей до польської національної армії. Українцї можуть бороти ся тільки за власну державну ідею, тільки добровільно і в рядах своєї національної армії.

„На протязї цїлого історичного життя ми болюче пересвідчили ся, що від російської й польської держав український народ нїчого не може сподївати ся для себе, бо наші змагання йдуть цїлковито в розріз із їх великодержавною політикою; наші економічні інтереси йдуть всупереч інтересам сих двох держав. Український народ як нація нїколи не примирить ся з теперішньою своєю політичною безправністю. В часї, як та частина українського народу, що жила в инших політичних умовах, направила всї свої сили проти відвічного ворога нашого народу — Росії, ми російські Українцї стоїмо на тому становищі, що тільки оружний розгром абсолютистичної Росії принесе цїлковиту незалежність українському народови.

„Поки-що ми віримо, що український народ не вийде з сїєї війни покривдженим, а одержить те, що йому належить ся. Але занепокоєні польськими забаганнями на наш край та можливістю прилучення до Польщі українських земель, ми звертаємо ся до правительств центральних держав із жаданнєм публичного ствердження, що відновленнє Польщі не загрожує нарушеннєм національних прав і інтересів українського населення зайнятих земель і щоб ті права й інтереси вже тепер реально забезпечено.

„Зосібна жадаємо, щоб зайняті українські землї: Холмщина, Полїсє й Волинь адмінїстрували ся в часї війни цїлком окремо від польських областей, щоб уладженнє життя на сих землях не обходило ся без участи місцевого українського населення, а саме, щоб бажання й потреби сього населення вислухували ся та заспокоювали ся при

участи російських Українців та співдїланню австрійських Українців.

„На випадок, колиб вислїд війни не був такий, який міг би забезпечити цїлковиту незалежність українському народови, ми жадаємо, аби з тих українських земель, що не будуть підлягати Росії, утворено окремий коронний край у безпосередньому звязку з центральними державами й нїякому разї не з Польщею.

„Отсї наші застереження й бажання пересилаємо до Союза визволення України й просимо передати їх правительствам центральних держав. У довірю до С. В. У. просимо його бути посередником між нами й правительствами центральних держав.“

Далї йдуть підписи голови й писаря зборів.

Країна гине! В Думі нема поратунку“.

(З бурливих засїдань Думи.)

Мілюков в одній своїй промові заявив: Повертаючи до декларації поступового блюку, мушу зробити останнїй висновок з неї... З таким правительством ми в згоді працювати не можемо... Ми не можемо ручити ся, що з таким правительством допровадимо Росію до перемоги. Не Державна Дума й не громадянство винні в тім, що справа достави засобів поживи знаходить ся тепер в такім гострім положенню. Завдяки Протопопову зіпсуто цїлу підготовчу працю і в результатї ми маємо розклад цїлої справи в доставі засобів поживи. Отже зрозуміло, чому присутність Протопопова в кабінетї незалежно від його особистих ознак викликає особливу нетерпеливість в нашім осередку. Ми знову прийшли в той самий фатальний куток, в якім клином зійшло ся цїле російське полїтичне житте. Правительство не може розвязати жадного з великих питань, поставлених великою боротьбою, не може нїкого зєднати біля себе. Єдиний можливий вихід ми зазначили в нашій декларації, ми мусимо домагати ся від правительства, яке користало з довіря країни й законодатних інституцій, і осягнути сю цїль ми будемо старати ся всїма дозволеними нам законом способами... Положенне справ (з призначенєм Трепова) не змінило ся настільки, щоб ми могли уважати завданнє Державної Думи покінченим, і ми будемо продовжувати боротьбу, доки не осягнемо цїли, поставленої в декларації більшости Державної Думи“.

Критикуючи декларацію правительства Трепова, Ржевский заявив між иншим: „Ми провадимо незвичайну тяжку війну при неймовірно тяжких умовах, утворених правительством. Всї области державного життя знаходять ся в станї цїлковитої дезорґанїзації. До дезорґанїзації транспорту, невідомої лише мінїстерству комунїкації, прилучила ся дезорґанїзація достави засобів поживи, необхідних для населення, та зростає з кождим днем. Зміна мінїстрів відбувала ся тут з швидкістю, яку з повним правом називали калейдоскопною. Побут мінїстрів при кермі правлїння числить ся не місяцями навіть, а днями, але представників громадянства не хоче допустити правительство до урядування. Коли ми подивимо ся на те, що зроблено в часї війни, ми побачимо, що в той час, як армія і країна напружували всї сили в боротьбі з зовнїшнїм ворогом, правительство поза фронтом провадило війну проти громадянства, стараючи ся придушити кождий прояв його самодїяльности. За час війни цїлком зруйновано всї заводові орґанїзації, які могли-б грати велику ролю в піддержанню змагання до перемоги в робітничій клясї. Могутнїм засобом у боротьбі з дорожнею та спекуляцією є кооперація, а що зроблено в нас для скоршого переведення закону про кооперативи? І яке було віднощенне правительства до земського та міського союза й до воєнно-промислових комітетів... Для поратунку країни є лиш один спосіб, треба сотворити правительство, відповідальне перед народнїм заступництвом.“

З гострою промовою виступив навіть правий Пуришкевич, кажучи: „Панове! коли кричать про те, що мира не буде, очевидно є хтось, що стараєть ся заключити сей мир. Наші геройські союзники мало говорять про можливість мира, бо в них нема тих розкладових течій, які могли-б проникнути в орґани державної власти й підточити волю вищих представників сеї власти... А ось тут один за другим виступають представники правительства та спростовують. Що спростовують? Спростовують ті темні чутки, ту непомітну працю, яка відбуваєть ся в деяких кругах, що так чи инакше прямують до сепаратного миру. Ми маємо підставу припустити, що правительство значно менше патріотичне ніж ми, розбиті на партії...

Відповісти на численні закиди членів Думи було досить тяжко А. Трепову. Лише він ступив на катедру й промовив: „Панове, члени Державної Думи!“, на лївих лавах почав ся страшний галас і стук пюпітрами. Родзянко дзвонив з усїєї сили, але шум не вгавав. Лїві кричали: подавайте ся до димісії і т. ин. Предсїдатель виключив на 8 засїдань Чхеїдзе, Керенського та Скобельова, що найенерґічнїйше протестували проти Трепова. Даючи особисті пояснення з нагоди виключення, Керенський заявив: „Новий кабінет ще гірший від старого. Нам не дають говорити в сїм кабінетї. Наші промови не зявляють ся в пресї й нам лишаєть ся лише сказати, що ми мовчимо тому, що нам затикають горло... Ми лишаємо ся на вартї, вірно служачи народови, й говоримо: країна гине, а в Думі нема більше поратунку.“

Скобельов з тоїж нагоди заявив: „Змучена країна, з дрїжю почуває, як її все близше й близше тягнуть на край безодні. Країна вже цїлком виразно почуває і є свідомою того, що найстрашнїйший і найнебезпечнїйший ворог сидить тут. Панове! ми се почули й заявили вже перед 2 тижнями, щож змінило ся від того часу? Хиба видалили найзлочиннїйший елємент з осередку сього нещасливого правительства.“

В. Хавстов, виключений на 15 засїдань, звернув ся до думської більшости, говорячи: „Виключаючи нас, ви тим самим яскраво стверджуєте перед усїма горожанами Росії, що ви проти народу й разом з правительством продаватимете інтереси рідного краю.“ При другій спробі Трепова говорити знов почав ся шум, стукотня і крики. За се виключено на 8 засїдань послів Чхенкелї, Дзюбинського й Н. Кейнїса.

Мінїстер третїй раз вийшов на катедру, але посол Суханов почав кричати: „Панове, звертаю вашу увагу на виступленнє голови зєднаного правительства, яке ви обвинувачуєте в зрадї інтересів рідного краю. Суханова також виключають на 10 засїдань. І Трепов нарештї дістає можливість прочитати декларацію правительства.

Не повело ся Думі і з крайнїми правими. Коли Родзянко зробив увагу Маркову II, сей сказав голові Думи: „А ви на мене не кричіть!“ і опускаючи катедру, назвав його мерзавцем.

Зміст промов, виголошених у Державній Радї, правда, не був такий гострий, але про них пише „Кіевская Мысль“: „Рідний край у небезпеці! Сей оклик, що почув ся з трибуни Державної Думи з уст старого Н. Таґанцева, який більш нїж півстолїття перебув на державній службі, являєть ся висновком з усїх промов, які виголошено в той день у мариїнській палатї... Вітчина опинила ся в небезпеці через внутрішню дезорґанїзацію, через цїлковиту невідповідність виконавчої влади до великих і складних завдань, висунених теперішньою війною.“

При змінї року.

Полїтичний огляд.

Вже півтретя року стоїть Европа в воєннім огнї. Всї зусилля воюючих держав спрямовані назверх до того, щоб виграти війну, отже виставити як найбільшу скількість жовнїрів і муніції; в середині, щоб перетривати війну, отже видобути з суспільности як найбільше госпо-

дарсько-творчих сил і найбільше відпорности супроти всїх тих небезпек, які грозять воюючим державам не тільки на полї боїв з боку ворога, але і в краю зі сторони всїляких духових і матеріяльних чинників, що впливають на суспільність.

Щоб забезпечити ся перед розкладовим, ослаблюючим і розбиваючим дїланнєм духових чинників, виставлено гасло національної єдности. Під тим гаслом вступили зараз на початку війни в склад правительств представники всїляких партій від найправійших до найлївійших, творячи т. зв. сконцентровані мінїстерства національної оборони. Наслїдком сього провідники соціялїстичних партій, тих, що проповідували: «війна війні!», засїли на мінїстеріяльних стільцях і чинно стали прикладати руку до ведення війни. Такий образ бачимо в усїх західно-европейських воюючих державах: в Анґлії, Франції й Бельґії.

Гасло «національна оборона» подїлало, як чудотворне чародїйне слово! Замовкли не тільки полїтичні міжпартійні спори, але притихла навіть клясова боротьба пролєтаріяту проти буржуазії. Суспільности сконсолїдували ся, полїтичні партії скоординували свої змагання і стали одноцїльні нації в суцїльних лавах до оборони й до боротьби проти таких самих суцїльних лав инших націй!

Такий образ бачимо в західній і середущій Европі аж по границї Австро-Угорщини, бачимо на Балканї, одним словом, всюди там, де маємо дїло з національно одноцїльними державами.

Там бачимо тріюмф національної і державної ідеї; обидві ідеї, злиті й стоплені разом, дали сей вислїд, що соціялїстичний робітник вже півтретя року бєть ся за ту державу, якій перед війною не хотїв дати ні сотика податків і нїодного рекрута!

А в національно ріжнородних державах довершило ся ще більше чудо! Тут не тільки замовкли полїтичні міжпартійні спори, притихла клясова боротьба, але завмерли навіть національні ворожнечі.

Сей образ бачимо в Австро-Угорщинї й Росії. Державна ідея віднесла тріюмф над усїм тим, що до тепер було їй вороже, що підкопувало й підмулювало її, що, здавало ся, здатне в годину скрути розсадити її.

Прийшла найчорнїйша година скрути й державна ідея вийшла побідно над усїм, що було їй вороже!

Чим держить ся ся державна ідея? Відки тягне живучі соки? З чого набирає сил? Нинїшня держава — се не тільки область земель під пануваннєм одної якоїсь династії, не тільки адмінїстраційна й мілїтарна єдність, замкнена граничними стовпами й держана у цїлости примусом, при помочи цїпко зорґанїзованого урядничого, поліцейського й мілїтарного апарату, — але й господарська єдність, злучена, повязана, майже стоплена в єдність взаїмними господарськими інтересами. Отсе відносить ся передовсїм до територіяльно-складових частей держави, до провінцій, ґуберній, країв і т. п. На територіях мешкають нації, інтерес території є інтересом нації, що заселює дану територію, й на відворот.

Говорячи про якусь територію, мусимо все мати на увазї двоїстість її інтересів, себто матеріяльну й духову їх сторону.

Економічний розвиток ішов від домашнього господарства постепенно щораз ширше й ширше; господарською одністю був дім, родина, рід і т. д., аж в нинїшних часах держава стала господарською одністю.

Матеріяльні інтереси кождої части державної території так повязані з матеріяльними інтересами цїлости держави, що творять кіт, який сцїплює части в цїлість і держить в нерозривности.

Але що дїєть ся з духовними інтересами, інтересами культури, чи властива отже кождій території двоїстість інтересів?

Коли цїла державна територія заселена одною нацією, то між духовими інтересами поодиноких частей (провінцій і т. п.) ріжниці бувають або дуже дрібненькі і без значіння, або їх навіть цїлком нема. Але де поодинокі части держави заселені ріжними народами, там ті ріжниці духових інтересів так ростуть і змагають ся, що стають могутнїм двигаючим чинником і, опираючи ся на матеріяльних підвалинах інтересів своєї території, надають матеріяльним, господарським інтересам національної закраски. Звідси боротьба між двома націями, — се не тільки боротьба за т. зв. «національні святощі», себто культурні ознаки національної окремішности, але й боротьба за «жолудкові ідеї», себто економічна боротьба.

Сим способом в національно ріжнородних державах, оскільки національне питанне не доведене там до справедливої розвязки, бачимо і в обсягу господарського життя дві противні течії, що взаїмно себе поборюють: доосередню течію, що випливає з спільних економічних інтересів держави як господарської одности, — ся течія причинюєть ся до зєдинення, сконсолїдування, зміцнення державної ідеї, — і другу відосередню течію, що випливає з окремих інтересів поодиноких націй; ся течія ослаблює, розбиває, нищить державну ідею.

Вище сказано, що в часї теперішньої війни державна ідея побідила їй ворожі змагання, і то в західно европейських національно одноцїльних державах змагання суспільної природи, в державах же національно ріжнородних змагання і суспільної і національної природи. Було-б грубою помилкою приписувати сю побіду виключно тільки тій обставинї, що сучасні держави є одноцїльними господарськими одностями. Як беремо на увагу тільки господарські інтереси якоїсь території, якоїсь держави, годї не добачити, що в тім, що державі економічно корисне, неоднаково заінтересовані обидві кляси суспільности, себто буржуазія і пролєтаріят. При сучасній капіталїстичній господарцї — держава служить капіталїстам і годї було-б одушевити пролєтаріят до того, щоб у додатку до факту, що в мирних часах є предметом визиску капіталїстів, ще і в часї війни віддавав своє житте і кров за інтереси капіталїзму.

Дуже добре зрозуміли се західно-европейські держави й пішли на цїлій лїнії на уступки пролєтаріятови Сї уступки впадають в очі вже в самих зверхніх проявах. Новий мінїстерський кабінет в Анґлії під проводом Лойд-Джорджа має в собі шістьох заступників робітничої партії. В Нїмеччинї і Бетман Гольвеґ і навіть Ґінденбурґ виразно вставляють ся за інтересами робітництва. При нагоді ухвалення закону «про обовязок служби вітчинї» нїмецький парлямент пішов дуже далеко на стрічу домаганням соціялдемократичної партії та робітницьких орґанїзацій. Так званий «воєнний соціялїзм», себто цїлий ряд сучасних реформ і розпорядків щодо продукції і розділу та консумції всїляких необхідних життєвих засобів, заведений майже в усїх воюючих державах, випливає безпосередньо з економічного положення воюючих держав і є наслїдком загальної недостачі, — але рівночасно йде по лїнії соціялїстичних домагань і є тріюмфом соціялїстичної теорії.

Плиткі публїцисти з міщанського табору бачуть тільки, що соціялїстичні партії беруть активну участь у війні й глузують, розуміють ся, тільки з соціялїстів ворожих держав, своїх вихвалюють, — одначе не бачуть, які глибокі й далекойдучі зміни в суспільностях несе війна. Саме там, де вони бачуть тільки капітуляцію соціялїстичних полїтиків, у дїйсности довершуєть ся повільний перестрій суспільности й дотеперішнїй лад капітулює перед ідеєю соціялїзму. Тому можемо сміло стверднти, що державна ідея длятого віднесла побіду над вов цїлости, але в дуже великій части і присвоїла собі барожими їй — в дотеперішнїй постати — змаганнями, що вирекла ся своєї дотеперішньої постати, правда, не гато з тих змагань, які поборювала до війни.

Як не дивно се звучить, а таки відповідає правді — в часі війни, коли багатіють і могутніють капіталісти, а пролєтаріят кладе голови на побоєвищах, — відбувається в західно-европейських державах пересуненнє внутрішньої політики в сторону до народніх мас; державна ідея висвободжуєть ся з капіталістичної клітки та йде служити мілїонам робочого люду. Бачуть се і чують се мілїони й тому борють ся за державну ідею!

Але що дієть ся на сході Европи?

Там нї суспільний розвиток, нї національне питаннє не є ще в такій стадії, щоб причиняло ся до побіди державної ідеї, з другого боку й держава не пішла на стрічу тим двом змаганням, які загрожують їй. Відки-ж взяла ся побіда державної ідеї над ворожими їй змаганнями?

Причина сеї появи не в силї державної ідеї, а в слабости тих ворожих їй змагань. Вони безперечно є і то в обох формах: суспільній і національній, вони розвиваються ся і з кождим днем ростуть, але не дійшли ще до тої сили, щоб або державну ідею в дотеперішнїй її постати знищити й заступити иншими державними ідеями, або присилувати до уступок, до пересунення в сторону інтересів робочих кляс і інтересів націй.

Побіду на сторону державної ідеї перехилив тут примус. Не кажемо, що державна ідея вдержала ся завдяки тільки примусови, нї, бо велику ролю відіграли економічні інтереси, бо й тут держава є господарською одністю, але в національно ріжнородній державі нуртують дві протилежні течії економічної натури й національна течія йде в розріз з державною доосередньою; в державі, де пролєтаріят безправний, годї говорити про се, щоб економічні користи буржуазії запалювали до жертвенної боротьби пролєтаріят. Тим чинником, що знївелював протидержавні змагання націй і пролєтаріяту, був саме примус.

Там, де того примусу не стало, побідили протидержавні змагання. Приклади того бачимо в Польщі, де не зважаючи на економічний інтерес, що притягав Польщу до Росії, російська державна ідея не видержала проби огня, се саме бачимо в Румунії, де людові маси радісно витають війська осереднїх держав. В першім випадку грає ролю національний момент, у другім соціяльний. Звісно, що людові маси в Румунії терпіли страшний угнїт і визиск. Те саме бачили ми й зараз по зайняттю Волині, як українське селянство відносило ся з повною прихильністю до нїмецької окупації, вільної від польських властей. Зрештою можна-б нашу думку ствердити ще й иншими прикладами і кождий український читач легко підшукає собі їх.

Історія повинна бути учителькою життя і з того, що виказує теперішня війна, повинні держави багато навчити ся.

Дуже понятливим учеником оказують ся держави, що й дотепер ішли передом у всякім поступі: Нїмеччина, Анґлія, Франція. Про Австро-Угорщину годї тепер щось певне говорити. Може бути, що зі зміною монарха зміниться також внутрішня політика монархії. Що на якісь зміни заносить ся, видко з того, що до правлїння в Австрії приходять люде, перейняті ідеєю «великої Австрії». Представником сеї ідеї є новий президент міністрів Клям-Мартінїц і новий міністер заграничних справ гр. Чернїн.

Якби австрійська політика пішла шляхами сеї ідеї, мусїла-б спричинити зміни також у другій половині монархії — Угорщині. Залїзний президент міністрів Тіса мусїв би уступити й хто зна, чи політика монархії не покотила ся-б модерними дорогами під суспільним і національним оглядом. Розуміють ся, що на тім тільки зискала-б і австрійська державна ідея і наша українська справа, бо сї дві річи тїсно звязані з собою.

Росія холїтаєть ся і колибаєть ся. Нечувано часті зміни міністрів доказують, як тяжко задержати дотеперішнїй лад, але факт, що основних змін нї під соціяльним нї під національним оглядом не заводить ся, доказує, як міцно ще держать ся дотеперішнї керманичі держави і яку велику силу мають ще назадницькі елєменти.

Нинї по півтретя року війни одного можемо бути певні, — а то, що по війнї Европа буде далеко инакше виглядати, нїж виглядала перед війною. Чи змінять ся державні границї, чи нї, — змінить ся дуже політичне життє в серединї держав. Внутрішня політика кождої держави зокрема й цїлої Европи гуртом пересунеть ся в лїво, до народніх мас і до потреб та домагань націй. Европа зробить великий крок у напрямі демократизації.

Се не тільки наше новорічне бажаннє, найкраще, з яким можемо звернути ся до Читачів, але й наше сильне переконаннє, оперте на дотеперішнїм ході політичних подій. Володимир Темницький.

Воєнні події в 1916 р.

1915 р., що зачав ся для осереднїх держав під вельми тяжкими умовами, скінчив ся для них дуже корисно. Східний фронт біг з кінцем 1915 р. від Днїстра вздовж Стрипи й Стиру, де обіймав простір Луцька й Дубна, — з т. зв. трикутника твердинь тільки Рівне не було в посїданню осереднїх держав. За повне посїданнє сього трикутника вела ся ще завзята боротьба при змінї року. З початком 1916 р. в руках військ осереднїх держав була вже цїла Сербія, незабаром здала ся їм цїла Чорногора після поражки під Ловченом, а з черги зайняли сї війська Альбанїю по Воюзу разом з її столицею Дураццо. Італїйська армія по сїмох місяцях війни й після чотирьох великих і тяжких офензив стояла на тих самих місцях, де її пустили Австрійці в перших днях по проголошенню італїйсько-австрійської війни. На початку 1916 р. було загалом на усїх фронтах, а зокрема на західнім розмірно тихо.

Щоб не допустити до одностайного дїлання військ держав порозуміння на всїх фронтах, стала Нїмеччина підготовляти в лютім 1916 р. нечайний наступ на кріпость Верден, з здобуттєм якої звязувано тодї великі надії, а Австро-Угорщина великий наступ против Італії в напрямі на Асіяґо-Арсієро-Віценца. З кінцем лютого зачав ся дїйсно смілий наступ на Верден, який сподївали ся здобути найдальше за 2 – 3 місяцї. Противіталїйську офензиву з полудневих Альп треба було відложити з причини великих снїгів і поганого терену на пізнїйше. Зачала ся вона з великим успіхом в середині мая.

Дня 4 червня зачала ся в напрямі на Ковель, Львів, Чернівцї офензива Росіян, саме в пору, коли наступ Австрійців против Італії, в рядах яких бороло ся немало українських полків, був у повнім розгарі. Бої під Верденом перейшли в тім часі після величезних і скорих початкових успіхів Нїмцїв у стадію обопільних завзятих наступів і нечуваної досї боротьби артилєрії за кожду пядь землї. Очевидно Нїмцї могли тепер поступати уперід тільки черепашиним ходом, бо французька оборона показала ся небувало сильною. Наступ Росіян зачав ся при помочи пятьох армій, що числили найменше півтора мілїона людей. Він спричинив не тільки застановленнє походу Австрійців у глиб Італії й відтягненнє їх сил на давнї оборонні лїнії, але довів до того, що Росіяне поступили значно вперід на Волині (в простір Луцька), зайняли Буковину з Чернівцями, а навіть вдарили на Коломию. Перший наступ Росіян здержано, але в половині липня зачав ся він з новою силою вдруге. Тодї Росіяне зайняли Коломию, а в половині серпня подали ся війська союзних держав на лїнїю Стохода, Коропця, Солотвинської Бистриці й лїсистих Карпат.

Загально беручи, стоїть фронт союзних військ на тій самій лїнії по нинїшнїй день, не зважаючи на безчисленні нечувано завзяті наступи Росіян, які старали ся за всяку цїну дістати ся до Ковля, Львова, Мармароського Сиготу й Семигороду; останнїй мав для них велику вагу тому, що ним можна було притягнути непевну ще тодї Румунію на свою сторону.

Коли Італійці по причині російської офензиви лекше відітхнули, перейшли незабаром на цілім фронті до нових наступів. Свої сили зосередили вони передовсім проти Ґориції. По завзятих наступах на се місто й на фронт Сочі вдало ся їм зайняти Ґорицію по попереднім здобуттю височини Добердо. В двох пізнійших офензивах проти височини Комену мали вже Італійці самі незначні успіхи й нині по більше ніж півторарічних боях і по страті коло мілїона людей їх здобутки в теренї виносять ледви кілька кільометрів у напрямі на схід.

На західнім фронті зачали ся також з початком липня завзяті масові французько-анґлійські наступи з цілю проломити нїмецький фронт. Сї наступи вели ся з ріжною силою й ріжними методами безпереривно донедавна, одначе бажаного й дожиданого державами порозуміння наслїдку не мали. Нїмецький фронт у своїй цілости встояв ся по нинїшнїй день, хоч має значні заглиблення й викривлення. Правда, наступ на Верден, що тривав близько 9 місяців, не повів ся і Нїмці мусїли віддати здобуті там форти, одначе вже давно передтим було ясним, ще здобуттє сеї кріпости, як і инших, у сїй війні не могло мати рішаючого успіху на воєнні події. Під сю пору запанувала на західнім фронті свого роду рівновага сил.

Як сильно помиляли ся держави порозуміння, думаючи з хвилею вибуху війни з Румунією, що для держав союза настала остання година, показують найкраще саме останні події в Румунії, які нашим читачам ще свіжо в памяти. 27 серпня перейшли Румуни семигородську границю та заволоділи незабаром гірськими переходами й пограничними місцевостями майже без боротьби, бо слабі граничні сторожі мусїли подавати ся назад перед переважаючими десятикратно силами. Холоднокровно та спокійно збирали осередні держави свої війська до оборони й пішли з ними незабаром до наступів: насамперед розбили одну румунську армію коло Германштадту, опісля другу під Кронштадтом, а накінець примусили третю до загального відвороту з Семигороду. Одначе на тім не скінчило ся, бо міжтим стали наступати успішно коло Туртукай, Силїстрії і в Добруджі болгарсько-нїмецькі війська. Наслїдком сих великих успіхів і після зломання спротиву Румунів у граничних переходах прийшло до офензиви союзних нїмецько-австрійсько-болгарських військ проти румунської армії у Волощинї й то з півночи і з полудня нараз. Сей наступ увінчав ся здобуттєм Букарешту, а тепер доходять війська союзників у погонї за Румунами до ріки Серету, зайнявши таким способом більшу часть румунського королївства.

Даремне старали ся держави порозуміння в часї сеї чвертьрічної боротьби в Семигородї й Румунії улекшити положенне в Румунії наступами своїх військ на своїх фронтах. Нї сьома й восьма італійська офензива коло Ґориції, нї завзяті російські наступи на Волинї, у східній Галичинї, а зокрема в Карпатах не причинили ся чим небудь до поправи положення румунської армії. Шкода тільки стільки неповинних жертв у людськім матеріялї!

Між озером Преспа й долиною Вардару на колишнїй сербсько-грецькій границї стоять уже від лїта болгарські й нїмецькі війська в боротьбі з найріжнороднїйшими військами з усїх держав і країв порозуміння, що підлягають проводови французького ґенерала Сарая. Одиноким їх успіхом являєть ся здобуттє Монастира, всякі инші надії, звязувані з сею армією, розбили ся. Вона не перервала ані злуки лїнії Білгороду—Софії—Царгороду, ані не перепинила в нїчім розторощування румунської армії. *І. Н.*

Бій.

Смеркало. Чорна пітьма силкувала ся обхопити поле, та дарма. Червоний промінь од сїл, що горіли, сильними махами розганяв її. Перед моїми очима було велике червоне поле — позиція. Над полем у повітрі лунали громи стрільнів. Рядами стояли гармати, чорні гирла піднявши в гору. З гирл із вогнем і страшним стоном вилїтали знаряди і з диким криком, зойком і шипінням несли ся за десятки верст, а звідтіля летїли знову знаряди назустріч з такимже самим зловісним шумом і вибухали над головами людей. Палили рушниці. Цокотали скоропали й за кожним разом все сильнїйше та страшнїйше. Коли-ж чорна ніч лягла на гори й долини, окутала лїси, закриваючи пітьмою всїх і усе, велитенські огні грізно виступали з пітьми, стрілянина ставала безпереривною, тодї, здавало ся, всї страхіття, всї пімсти виринали з пітьми й грозили світови. Стогнали гармати й вибухали знаряди так сильно й страшно, що здавало ся, всї громи й блискавиці зібрали ся з цілого світа справляти тризни. Із моря пожарів тільки сивий дим підіймав ся велитенськими звоями в гору й червоні, як кров, хмари покривали зоряне небо. І в тім величезнім сяйві було щось страшне, таємне й грізне; здавало ся, що ізза хмарної пітьми повинно щось величезне увірвати ся й упасти та своїм тягаром знищити все житте на світї. Узброєні люде страшними знарядами, розпалені гнївом, ненажирливістю, жадобою й завзятістю; з смертельно заляканими обличчем й очима, як у божевільних, з криком, подібним до звіриного реву, гнали ся в безвісти. І крики зливали ся з стрілянином рушниць і скоропалів і счиняв ся в повітрі одноманїтний клекіт і гудїннє немов величезний водопад. Ті люде немов хвилї горнули лави за лавами й зникали. Виростали нові лави, рвали ся вперед; стрічали ся на шляху з такими самими лавами, розбивали ся й падали й більше не вставали. І тільки повні розпуки й зневіри крики, люті прокляття, зойки та передсмертні глухі стогнання й хлюпостїннє крови із ран враз із останнїм хриплим сопіннем наповняли густе задушливе повітрє. А під регіт знарядів і куль, під одкритим темно-червоним небом і із сльозами на очах, із кровю на устах, мілїони побитих вояків поволї умірали. І все нові й нові вибухи громів наповняли повітрє, з неймовірною лютістю знаряди клекотїли й вибухали в повітрі; падали в діл, заривали ся в землю та з страшним грюкотом руйнували й нищили все, що попадало ся на шлях тої страшенної вогненної орґії, яка обхопила половину світа. І в тім невпиннім трісκотї рушниць і скоропалів, в тих лютих вибухах знарядів, що розривали ся, і в яснім вогнї з великих і малих стрільнів і в сяйві сталевої зброї: мечів, ножів, гармат зиркав образ Ізазалї. Було виразно чути його їдкий безперестанний регіт. Здавало ся, що то пекло одкрило кільканадцять вогняних пащек і хотїло проглинути цілий світ. Те все було подібне до дикого танцю, в якому пяна крутила ся земля, колихали ся гори, й учадїлий перевертав ся на божевільну сваволю розбурханих велетенських драконів. Перевертаючи ся, дряпали вони сталевими пазурями землю й міцними невидимими лабами зметали з обличчя землї села й міста; і кидали людьми, як комахами, розривали їх на клаптики й ковтали з невимовною ненажерливістю...

На сході зоріло, темно-червоне небо стало червоно-бліде. Чорна пітьма втїкала за гори, прятала ся в яри й провалля. Накінець червоно-бліде небо зробило ся ясно-рожевим. Рідкі хмари диму припали до землї й никли. В ранїм холоднім повітрі щось стиха сміяло ся, лютувало, ревло. Мінутами стихало й знову сміяло ся, реготало й лютувало, то жалібно плакало.

Після бою.

День. Сонце світить тихо й ясно навкруги. Перед очима поране ґранатами чорне поле, густо-густо позастелюване людськими трупами. І трупам і полю нема краю. А в калюжах холодної застиглої крови, що стїкала з трупів, відбивало ся золоте проміннє сонця.

Дивити ся на трупи я не хотїв, але мої очі мимоволї туди звертали ся і я дивив ся: поскручувані, позгинані одні лежали ниць, роти в піску, инші навзнак і дивили ся в небо. В одних пальці позгинані в кулаки, в инших випростовані пальці й долонї, неначе показували світови й лю-

дям, що вони нїчогісїнько не взяли. Обличчя темно-жовті, в инших закрівавлені й крізь простріляні голови з ран повитискали ся слїзки. Очі відкриті, в орбітах нерухомі, були синї і мляві й на сонцї блищали, як сталь. На обличчях убитих, що враз із смертю застигли, всї страхіття і ляки війни. Дивили ся вони сивими очима на живих людей грізно, дико й з ненавистю, неначе казали: що ви зробили з нами, кати, ви кати, о... будьте ви сто раз на світї прокляті. І дивлячи ся на їх, я холонув і одвертав ся, щоб їх не бачити. У моїй голові щось ворушило ся, кричало, плакало, молило й проклинало...

Я йшов і ззаду і спереду мене тягнула ся безконечна маса узброєних людей. З темними, сумними помнятими, як осїння трава, обличчями. В них не було життя, не було в грудях теплих сердець з гарячою кровю, а замісць всього того — холодна пустка. Байдуже було для них ясне сонце, перед їх очима були трупи, що вкривали поле, як у жнива снопи ізжатої пшениці, та калюжи холодної крови...

Живі вбитих оминали і вся та узброєна жива маса людей перед моїми очима пливла все вперед і вперед; тільки чуло ся, що скрипіли вози, ржали конї й глухо стогнала земля.

Спереду й з боків за кільканадцять верстов за облитими ясним сонцем зеленїючими лїсами й горами—сумно греміли гармати... Полонений *П. Соха.*

Вісти.

Помочи для волинських виселенців! З операційного воєнного терену на Волинї багато виселено українського населення, яке в части найшло приміщеннє в таборах для виселенців у серединї Австрії, а в части розміщено його за фронтом на самій Волинї.

Звертаємо ся до української суспільности з гарячим проханнєм прийти в поміч найнещаснїйшим жертвам війни — бездомним, обдертим і голодним дїтям і матерям та немічним старцям. Просимо жертвувати чоботи, черевики, ходаки, кафтани, сорочки, штани, спідниці, хустки, шапки, дїточу одїж і ин., по можности в здатнім ще до ужитку станї.

Потрібні також грошеві датки.

Жертви натурою складати у Відні в льокалї Союза визволення України, Josefstädterstraße 79, T. 6, у Львові — в Бюрі культурної помочи для українського населення окупованих країв, Чарнецького 26. Гроші присилати під адресою „Вістника Союза визв. України“, Wien, VIII., Josefstädterstrasse 79, T. 6.

З зібраних дотепер жертв вислано на руки д. Гната Мартинця, цивільного комісаря Городської Думи у Володимирі Волинськім, 300 кор. і трохи річей.

Жертвуйте на волинські школи! На Волинї істнує тепер коло 25 українських приватних шкіл і зокладають ся нові. Удержанє шкіл, доки їх не перейметь ся на етат окупаційних властей, спадає на українську суспільність. Досї найбільше складали жертв на волинські школи полонені Українцї в таборах Австро-Угорщини й Нїмеччини та запасний курінь Українських Сїчових Стрільців. Поважна квота вплинула також від української суспільности з Галичини. Тепер розписана в „Дїлї“ складка на волинські школи системою викликувань. Просимо суспільність піддержати сї заходи зібрати необхідні фонди на удержанє волинських шкіл, а гроші пересилати до кредитового товариства „Днїстер“ у Львові, на вкладкову книжечку ч. 9888, повідомляючи одночасно карткою Бюро Культурної Помочи для українського населення окупованих областей, Львів, Чарнецького, 26.

Інтерпеляція в справі положення митрополита Андрія гр. Шептицького. „Рѣчь“ містить у 330 ч. з 13 грудня н. ст. в роздїлї „В Державній Думі“ таке: „До Державної Думи 29 падолиста з ініціативи трудової ґрупи внесено отсей запит в справі положення унїятського митрополита гр. Шептицького. При зайняттю російськими військами міста Львова задержали та разом з багатьома сотками Галичан вислали до Росії греко-католицького (унїятського) галицького й львівського митрополита Андрія гр. Шептицького. Спершу гр. Шептицького держали під особливим доглядом полїції в Курську. Вже тут його позбавили всяких звязків з зверхнїм світом і можливости правити й відвідувати богослуженнє. 7-го вересня сього року митрополита зовсїм нагло вивезли з Курська й перевезли до суздальского Спасо-Евфиміївського монастиря, що, як відомо, служить монастирською тюрмою й находить ся в завідуванню Святїйшого Синоду. Тут митрополита-вязня поміщено в арештантській келїї, рядом з якою прохідна кімната зайнята жандармом. Гр. Шептицький і тут позбавлений можливости правити богослуженнє, позбавлений книг, переписки, побачень і прав виходити за огорожу монастиря. Держанє під сторожею гр. Шептицького, а тим більше ще увязненнє його, коли він перебуває у внутрішнїй ґубернії Росії яко так званий „цивільний полонений“, в тюрмі духовної управи православнаго віроісповідання не можна припустити.

На основі ст. 46 пол. зак. і звичаїв сухопутньої війни (Повне зібр. зак., жовтень, 1909 р., ч. 32.658) „релїґійні переконання й відбуваннє обрядів віри“ населення областей, зайнятих по праву війни, „мусить ся шанувати“, а ст. 4 пол. про полонених говорить, що полоненим під нїяким видом не можна перешкаджати в сповненню обрядів їх віроісповідання“, себто свободу віри забезпечуєть ся не тільки мирному населенню зайнятих по праву війни областей, але й особам, які безпосередньо „належать до складу неприятельських сухопутнїх і морських узброєних сил“ (ст. 1 пол. про полонених). Яким же способом найвищого представника унїятського духовенства, представника церкви, до якої належать мілїони Українців, представника, який добровільно лишив ся у Львові при вступленню туди наших військ, можна було позбавити права, забезпеченого навіть ворожим воякам, і кинути до тюрми „під команду“ духовних властей иншого віроісповідання“?!

Яко „цивільний полонений“ гр. Шептицький може підлягати завідуванню лише загально-цивільної адмінїстрації й у кожнім випадку не може користати з менших прав нїж полонені. Тимчасом ст. 7 пол. про полонених говорить, що „увязненню під сторожею можна піддавати тільки, коли є на те особлива необхідність, і виключно, доки істнують обставини, які викликали сей розпорядок.“ Одначе таких обставин щодо Шептицького не встановлено, бодай йому їх не доведено до відома, отже при таких умовах його увязненнє в тюрмі стає безтерміновим, чого не передбачають нїякі, ні цивільні, ні воєнні закони російської держави. Нарештї, якби в порядку, передбаченім зібраннєм законів, митрополита Андрія гр. Шептицького й можна було-б „заключити під сторожу“, то в кожнім разї його не можна поміщати в монастирі, бо в XIV томі збірника законів, де наведено всї місця увязнення, монастирів яко таких місць не означено.

На основі наведеного ми, підписані, пропонуємо Державній Думі звернути ся в порядку ст. 33 полож. про Держ. Думу до пп. міністрів: заграничних справ, юстиції, внутрішнїх справ і оберпрокурора Св. Синоду з запитом:

„Чи відомо їм, що в суздальськім Спасо-Евфиміївськім монастирі незаконно держать під сторожею австрійського підданого й греко-католицького митрополита Андрія гр. Шептицького, а коли відомо, то які заходи підприйнято для негайного освободженнє митрополита зпід сторожі й що зроблено для покликання до відповідальности урядових осіб цивільних і духовних властей, які незаконно позбавили свободи згаданого гр. Шептицького.“

Сей запит просимо признати наглим.“

Справа митр. Андрія Шептицького на славянськім вечері в Петрограді. По словам „Нов. Врем.“ з 9 грудня 1916 на чергових сходинах тов. суспільних дїячів у Петрограді, присвячених славянському питанню, між иншими член Державної Думи В. Лашкевич підніс справу митр. гр. Шептиць-

кого. Після його промови розвинула ся дискусія, в якій брав також участь ославлений Димитрій Вєрґун. Сходини розійшли ся без ухвал.

Проф. М. Грушевський проти русифікаторів. „Новое Время“ з 6 грудня пише: „Український батько“ проф. Грушевський шукав досі піддержки лібєральних кругів російського громадянства, користуючи ся завеликими домаганнями своєї купки самостійних Українців. Тепер йому доводить ся переживати нові розчарування й „поступове“ громадянство показуєть ся ненадійним. Не помагає й аґітація преси.

Досвід показує, — пише він в „Украинской Жизни“, — що спеціяльні українські видання, призначені для інформування російського громадянства (в московській мові), — цілком не розповсюджують ся в ширших верствах сього громадянства, обертаючи ся між нечисленними (на жаль, дуже нечисленними!) одиницями, що займають ся або спеціяльно національним питанням у цілім його обсязї або тою чи иншою областю українознавства. На читача, так сказати, ще непідготованого, можуть рахувати лише статї про українське питанне, уміщенні в загальних російських виданнях, журналах і часописях.

„Але й тут — пише далї „Новое Время“ — скаржить ся український професор, що далеко не всї його статї, які пропаґують „самостійну Україну“, проходять „через голчине ушко російської преси“, не зважаючи на цілу його авторську „здержаність“ і „знайомство з редакціями“.

Як зразок сеї здержаности в домаганнях Українців проф. Грушевський цитує одну з своїх неприйнятих російською пресою статей, в якій автор скаржить ся на російське громадянство. В „Украинской Жизни“ проф. Грушевський пише: „В дїйсности національно-політичну русифікацію переводить зовсім не саме міністерство внутрішніх справ. Дуже часто культурна праця без жадного політиканства, може з найпоступовійшими намірами, переведена в якімсь чужонаціональнім осередку в чужих йому формах, є в кінцевім рахунку шкідливою з точки погляду національних інтересів і безперечно викликає незадовленне з занедбання сих інтересів. Поступові просвічені особи з російського громадянства, навчаючи в московській мові писати та читати, скажім, грузинських дїтей, розповсюджуючи книжки в московській мові й даючи тим самим корисні відомости населенню, всеж являють ся самими справжніми учасниками русифікації. Я вже й не говорю про те, що й чисто адмінїстраційна політика творить ся також не якимись автоматичними засобами, а переводить ся тимиж самими членами російського громадянства. Русифікація, як се не сумно, є спільною справою правительства й російського громадянства.“

Говорячи инакше, — закінчує „Новое Время“, — пан Грушевський хотїв би, щоб російське громадянство для „Українців“ відмовило ся від культурного впливу на інородців, а для „Українців“ ширше відкрило шпальти своєї преси. Чудовий зразок „здержаности українських домагань“, які, судячи по скаргам автора, не знайшли собі місця навіть в архілібєральній російській пресї.“

За українську школу. Дня 15 і 16 падолиста відбули ся чергові миргородські земські збори, на яких між иншим ухвалено просити полтавські ґубернські земські збори поробити заходи щодо заведення науки в початкових школах на українській мові. В резолюційній частинї ухвали говорить ся: „Признаючи, що правильна постановка шкільної справи є необхідною умовою культурного розвитку населення, що в областях з українським населенням школа не осягає свого виховуючого значіння задля чужої мови й усього свого уладження, — треба: 1. в початкових школах у місцевостях з українським населенням завести українську мову яко засіб доброго покінчення курсу; 2. наука московської мови яко загальнодержавної й високої культури повинна починати ся як обовязковий предмет від 3 року науки; 3. шкільні підручники треба пристосувати мовою та змістом до умов місцевого життя. Науку української мови, ґеоґрафії й історії України необхідно прийняти до програми початкових шкіл; 4. для підготовлення учителїв для початкових шкіл треба завести в учительських семінаріях і педаґоґічних школах і педаґоґічних клясах дївочих ґімназій науку української мови, літератури, ґеоґрафії й історії краю; у вищих же наукових заведеннях в областях з українським населенням треба заложити катедри з українознавства, щоб підготовити учителїв-професорів для педаґоґічних шкіл і курсів.

Роменське земство за українською мовою. Полтавський „День“ доносить: „На роменських чергових повітових земських зборах виступив гласний І. Хуторний з проєктом завести в народніх школах навчанне в українській мові, кажучи: „Московська мова, в якій учать тепер у наших школах, мало зрозуміла для населення. Тому дуже часто виникають непорозуміння, а крім того дїтям дуже трудно вчити ся в сїй мові. Отже гласний пропонує ґубернським земським зборам просити міністерство просвіти завести навчанне в народніх школах в рідній українській мові. Пропозицію Хуторного одноголосно прийняли земські збори.“

Союз міст. В склад комітету південно-західного фронту запрошено на уповноважених Володимира Леонтовича й Хведора Матушевського. Першому доручено завідувати разом з А. Нїковським відділом забезпечення, а другому — фінансово-статистичним відділом.

Запис на українські цїли. Виконавець завіщання пок. Н. Шостаковського з Одеси переслав на днях головній управі тов. ім. Шевченка в Петроґраді квоту 6000 руб. у цінних паперах, яку Шостаковський записав товариству. Папери зложено вже яко капітал на щадничу книжку державного банку. З капіталу зробить ся осібну фундацію під назвою: фундація ім. Н. Шостаковського, а з відсотків буде товариство на основі постанов статута роздїлювати між учнїв вищих наукових заведень Петроґраду рік-річно стипендії тільки для уроженців України.

Бібліоґрафія.

Osteuropäische Zukunft, ч. 24. Зміст: т. радн. проф. Ф. Фрех. Ґірничо-господарське значінне Туреччини. IV; Оскар Лїнден. Східні Жиди й нїмецтво; В. Рос. Культурне значінне балтійського нїмецтва; проф. др. Р. Штюбе (Stübe). Византія і Росія; Ґустав Зоммерфельд. Болґарські оселї на Україні перед 70 лїтами; д-р Ґ. Дунке. Первісна вітчина Румунів, Албанців і Болґар; Записки (між иншим д-ра Фалька Шуппа про сумнівність данайських дарунків, які в останніх часах несе Росія українству); Бібліоґрафія (заслужена неґативна оцінка книжки Ґутрі „Galizien, Land und Leute“ пера д-ра Фалька Шуппа. Реаґуючи на відношенне автора до Українців і української справи, пише наприкінці автор: „Вислїдом світової війни буде те, що 38-мілїоновий народ Українців стане самостійною нацією, великою европейською державою, все одно, коли дозріє сей плід, скорше, чи пізнїйше“); Перегляд літератури загально, а далї про Албанію, Балтійський край, Болґарію, Фінляндію, Кавказькі землї, Литву, Австро-Угорщину, Польщу, Румунію, Росію, Туреччину й Україну.

Передплата на 1917 рік в Нїмеччинї річно 16 мар., півріччо 8 мар.; для заграниці річно 18 мар., півріччо 9 мар. Рукописи надсилати на адресу редактора д-ра Фалька Шуппа, Berlin, Prinz Albrecht-Strasse 3. Ґрошї треба слати на адресу видавничої фірми J. F. Lehmans Verlag, München SW. 2, Paul Heyse-Strasse 26.

Зміст: З Новим Роком. — Полонений О. Кобець. Назустріч 1917-му. — Вол. Дорошенко. Російська Україна в 1916 р. — А. Жук. „В цїли консолїдування національних сил.“ — Анкета в українській справі: Проф. др. Рудольф Ойкен. Добре право Українців. Проф. др. Павло Рорбах. Значінне України для Европи. — В. В зайнятих українських землях. — Земець. Земства за українську мову та школу. — Привіт волинських дїтей Союзови — Образки: Четарь УСС. М. Саєвич, заслужений орґанізатор укр. шкіл на Волинї. Дїти забавляють ся при школї на Волинї. Комісаріят УСС. у Володимирі Волинськім перед відїздом на села. Волинці на військових роботах. Православні військові священики на Волинї. — Полонений Микола Струмок. Журавлї. — Полонений О. Кобець. Мій народ. На тему сусїдства. — Полонені Українці в справі самостійної Польщі. — „Країна гине! В думі нема порятунку“. — В. Т. При змінї року. Політичний оглядь. — І. Н. Воєнні події в 1916 р. — Полонений П. Соха. Бій. Після бою. — Вісти: Помочи для волинських виселенців! Жертвуйте на волинські школи! Інтерпеляція в справі положення митрополита Андрія гр. Шептицького. Справа митр. Андрія Шептицького на славянськім вечері в Петроґраді. Проф. М. Грушевський проти русифікаторів. За українську школу. Роменське земство за укр. мовою Союз міст. Запис на укр. цїли. — Бібліоґрафія.

Подарунки на РІЗДВЯНІ СВЯТА!

Найкращим подарунком є добра книжка.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕЧЕНКА

має на складі великий вибір ріжнородних гарних українських книжок для ріжного стану й віку.

Для дітей і молодіжи маємо популярні видання Укр. Товариства Педаґоґічного, Видавничої Спілки, Лану, Оренштайна й инших, як на приклад „Робінзон Крузо“ К 2·10 опр., К 1·50 брош. Івана Франка „Коли ще звірі говорили“ К 1·10 опр. і 80 с. брош., „Абу Касимові капці“ опр. 90 с. брош. 60 с. „Лис Микита“ К 1·80 опр. К 1·40 бр. Байки: Глібова 30 с. опр., 10 с. бр., Грінченка К 1·— бр. Стефана Ковалева „Щаслива бабуня“ К 2·30, „Чародійна скрипка К 1·60, Казки Гауфа 70 с., „Тисяч і одна ніч“ в 4 частях К 6·60 і багато инших.

Для військових і інтеліґенції поручаємо великий вибір книжок у чужих мовах, а також видання всіх теперішніх видавництв Союза Визволення України, Загальної Української Ради, Української Культурної Ради, Боєвої Управи й ин.

Зосібна поручаємо багатий вибір творів з українського красного письменства, передовсїм „Кобзарь“ Т. Шевченка у ріжних виданнях — Наук. Тов. ім. Шевченка (2 томи під редакцією д-ра Івана Франка) К 8·— опр., К 6·— брош. офорт. Кобзарь Т. Шевченка фототипія І видання з 1840 р. К 1·40, 1-томове під редакцією В. Доманицького опр. К 12·—, бр. 8·50.

Артистична творчість великого Кобзаря представлена в новійшім виданню Наук. Т-ва ім. Шевченка під ред. О. Новіцького „Т. Шевченко яко маляр“ К 6·— опр., К 5·— брош.

Про Шевченка яко поета докладну студію дає проф. А. Єнсен, член комітету Нобля „Taras Schewtschenko“ К 8.— опр. К 6·— брош.

Позатим поручаємо українську антольоґію „Розвага“ К 7·50 опр. і К 5·50 брош. Твори Руданського 7 томів в виданню Наук. Т-ва ім. Шевченка К 9·—. Грінченка „На роспутї“ К 1·—. Оповіданя К 1·—, „Під хмарним небом“ К 2·50 опр., Твори Осипа Федьковича у вид. Наук. Т-ва ім. Шевченка Т. І. Поезії К 7·20 в півшкірці, К 6·80 в полотні, К 6·— бр. Т. ІІ. Повісти й оповіданя в півшкірку К 5·20, в полотні К 4·80, в брош. К 4·— Т. ІІІ. Драми опр. в півшкір. К 4·20, в полот. К 3·80, брош. К 3·—. „Лесї Українки Думи і мрії“ К 2·—. Івана Нечуя Левицького „Хмари“ опр. К 5·— „Україні“. Збірник поезій В. Самійленка, з повістей А. Чайковського „З ласки родини“ в 3-ох томах К 3·—, „Віддячив ся“ К 2·— опр., К 1·60 брош. „Козацька помста“ К 1·20 опр. 80 с. брош. Панаса Мирного „Серед степів“ К 3·— опр. „Лихі люди“ К 1·40 опр., „Морозенко“ 90 с. опр. В. Винниченка Повісти й оповіданя К 3·—. Кобилянської „В неділю рано зїлє копала“ К 3·84 опр., К 2·24 брош. „До сьвіта“ К 2·80 опр. „Покора“ К 1·40 опр. Коцюбинського „В путах шайтана“ й инші оповідання К 1·60, „По людському“ К 2·—, „Поєдинок й инші оповідання“ К 2·—, „У грішний сьвіт“ К 2·—, „Дебют“ К 2·64, М. Яцкова „В царстві сатани“ К 1·60, „Огнї горять“ 2·50. Василя Стефаника „Моє слово“ К 4·— й инших українських письменників, а також цїлий ряд перекладів із чужих мов. Шекспіра 12 книжок по зниженій цїнї К 14·—, Байрона „Чальд-Гарольдова Мандрівка“ К 1·80, „Кіплінґа оповіданя“ К 1·80, Антона Сінклера „Герой капіталу“ К 1·30, М. Твайна „Пригоди Тома Соєра“ К 3·—, Золї „Жерміналь“ К 6·—, Гайного „Подорож на Гарц“ К 1·20, „Фльорентийські ночи“ К 1·40, Гамсуна „Голод“ К 2·20, Лагерлеф „Королева півночи“ К 2·24, Толстоя „Відродженє“ в трох томах К 3·60.

Надто цїкава книжка Кейнана „Сибір“ — нариси полїтичного російського заслання й каторги К 2·49 брош.

Для духовенства маємо єрейські молитовники в шкірцї К 10·—, требники К 6·— й багато инших книжок релїґійного змісту.

Позатим у Книгарнї можна дістати великий вибір молитовників для селян і жовнїрів, колядок у ріжних виданнях і

КАЛЄНДАРІВ на рік 1917

книжки господарського змісту, усякого роду нот, а також усякі українські часописи. „Вістник Союза Визволення України“ 40 с., „Шляхи“ К 1·20, подвійне число К 2·40 й таке инше.

Замовлення з поля і провінції виконують ся точно й безпроволочно. Адресувати:

Книгарня Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, Ринок, ч. 10.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький. З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні.